

VIKINGATIDA SILVERMYNT FUNNA PÅ ÖLAND

En korologisk och kronologisk studie

SVEN G. KARLSON

B-uppsats i arkeologi
Vt 1990

Arkeologiska Institutionen
Stockholms Universitet

INNEHÅLL

	SID
1. INLEDNING	1
2. BAKGRUND	2
3. FYNDPLATSERNA	3
4. MYNTENS URSPRUNG OCH KRONOLOGI	6
5. SAMMANFATTNING OCH SLUTORD	10
LITTERATUR	11
<u>FIG. 1.</u> FÖRDELNINGEN AV MYNT UNDER TRE	
TIDSPERIODER	12
<u>FIG. 2.</u> SOCKNARNA PÅ ÖLAND	13

VIKINGATIDA SILVERMYNT FUNNA PÅ ÖLAND.

En korologisk och kronologisk studie.

1. Inledning.

Från vikingatiden, 800 - 1140, har i Sverige registrerats drygt 220.000 silvermynt, av vilka omkring 145.000 härrör från Gotland och närmare 10.000 från Öland. Alla i Sverige rapporterade fynd kommer att publiceras i CNS, dvs Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperi sunt, utgiven av en kommitté underställd vitterhetsakademien.

Syfte.

Syftet med denna studie är att gruppera de öländska vikingatida silvermynten efter deras fyndplatser på ön sockenvis och efter myntens karaktär av depåfynd (alla fynd med två eller flera mynt räknas dit även gravfynd), hopade fynd resp. ensamfunnet mynt. De ensamfunna mynten kan ibland antas ha skingrats från depåfynden. Det blir alltså fråga om en geografisk/rumslig indelning av fynden, ett korologiskt ordnande av fyndmaterialet.

Vidare avses att redovisa myntens ursprung samt fyndens datering, räknad efter tiden för det yngsta myntet, dvs terminus post quem (TPQ). Det gäller således också ett kronologiskt ordnande av mynten.

Slutligen ställs frågan om man med ledning av materialet kan få ett begrepp om de vikingatida handelsvägarna till och från Öland.

Material.

Till grund för studien ligger de datalistor som Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms universitet har ställt till mitt förfogande. Datalistorna visar fyndens inventarienummer, slutår (TPQ) för fyndet, fyndplats, socken, fyndår, antal mynt, ursprung m.m.

Av datalistorna framgår att på Öland har under åren 1771 - 1983 påträffats fler än 9.734 vikingatida silvermynt/myntfragment, fördelade på 166 fynd.

Metod.

Genom att jämföra innehållet i datalistorna med anförda synpunkter i förekommande litteratur kan kanske ett resultat framkomma för att kunna göra en bedömning av dessa handelsvägar.

Disposition.

Under avsnitt 2. lämnas några uppgifter om bakgrunden till förekomsten av vikingatida silvermynt på Öland. De olika fyndplatserna och myntens fördelning på depåfynd, hopat fynd och ensamfunna mynt redovisas under avsnitt 3. Myntens ursprung och kronologi behandlas under avsnitt 4.

Slutligen görs under avsnitt 5. en sammanfattning och lämnas några slutord.

2. Bakgrund.

Under åren 700 - 1100 inträdde en klimatförbättring i Europa vilket medförde en ökad produktion inom åkerbruk och boskapsskötsel m.fl. näringar och i samband därmed en tillväxt av befolkningen. Som följd härav steg behovet av kommunikation^{a/} mellan människorna inom de olika områdena genom varuutbyte och handel och behovet av mynt ökade samtidigt.

I slutet av 600-talet börjar den stora islamska expansionen mot Europa och Afrika och under 800-talet når kristendomen Danmark och Sverige.

Mynt präglades i Sverige först av Olof Skötkonung (ca 955 - 1022) i Sigtuna åren 995 - 1005 (Malmer 1989: 11 och Lagerqvist: 16 - 17)
Man använde sig av engelska förebilder, mynt av Ethelred II, den villrådige, 976 - 1016 (Malmer 1965: 1). Även Olof Skötkonungs efterträdare, kung Anund Jakob (1022 - 1050) lät också prägla

knappast i Sverige vid denna tid. I det öländska materialet finns endast sex svenska mynt, daterade med slutår 1036 - 1128 och funna i Stora Haglunda, Alböke socken, i Runsberga och Störlinge, Gärds-lösa socken, och i Frösslunda, Stenåsa socken.

Under vikingatiden användes alltså övervägande främmande mynt, hela eller sönderklippta, i handeln till och från Öland. S.k. bit-silver kompletterade mynten i handeln.

Silvermynten fungerade således både som betalningsmedel för varor och som en värdemätare.

Jag utgår ifrån att fredlig handel har varit helt avgörande för myntcirkulationen men vissa tider torde dock krig och plundring ha inverkat. Det stora antalet depåfynd får väl delvis förklaras på detta sätt.

Även om danska, engelska och irländska mynt förekommer i materialet (102 resp. 365 och 2 st.), kan man antaga att Danagälden fr.o.m. 991 t.om. 1017 och Härgälden fr.o.m. 1019 t.o.m. 1051 (Hansen: 52) inte har haft någon större inverkan på den öländska ekonomien.

3. Fyndplatserna.

Fyndomständigheterna i det särskilda fallet blir avgörande för bedömningen av myntfynden, deras datering, ursprung m.m. Slut-myntet i en depå är betydelsfullt för dateringen av hela fyndet. Stilanalys måste ibland tillgripas för att kunna bestämma ett mynts äkthet. Viktanalys kan också få användas för att präglings-orten skall kunna anges liksom en analys av silverhalten hos myntet. För arabiska mynt är dateringen relativt enkel eftersom året för präglingen och utgivarens namn som regel anges på myntet. En svårighet är att det kan ha dröjt lång tid efter myntets präg-ling och cirkulation i handeln, innan myntet har kommit till

Öland och innan det nedlagts i en depå, dvs kommit ur bruk.

En myntstamp kan också ha legat oanvänd länge. I det följande utgår jag från de slutår som har angivits i datalistorna.

De vikingatida silvermynt/myntfragment, som har påträffats på Öland åren 1771 - 1983, redovisas på en spridningskarta, Fig. 1., (Thurborg: 13), som anger fyndplatser och fördelningen av mynten under tre tidsperioder, före 890, före 970 och efter 970. Kartan upptar dock ej alla fynd som redovisats i datalistorna. Med ledning av en karta, Fig. 2., (Thurborg: 10), kan fynden bestämmas sockenvis. Thurborgs karta har här återgivits endast såvitt den avser sockenindelningen på Öland.

Några fynd efter år 1986, då Mär^{p/}it Thurborgs studie av öländska silverdeå^{p/}er kom ut, har ej inrapporterats till CNS.

Av spridningskartan framgår att före 890 var depåfynden få men att de ökar kraftigt under tiden före 970. Efter 970 är depåfynden åter relativt ringa till antalet. Jag kan ej närmare kommentera Thurborgs myntfördelning utan bygger min framställning på de framlagda datalistorna.

Av datalistorna framgår att det totala antalet fyndplatser uppgår till 166, varav 154 depåfynd, inklusive 9 gravfynd, och 12 hopade fynd. De ensamfunna mynten är inräknade i depåfynden. Fynden synes vara fördelade ganska jämnt över hela ön med vissa koncentrationer till södra, mellersta delen av ön, dvs Sandby, Gårdby och Torslunda socknar, samt till mellersta delen av ön, dvs Köpings, Egby, Bredsätra och Löts socknar.

Mårten Stenberger har ansett sig kunna konstatera en utpräglad koncentration av gravfynd och silverskatter till öns östra

kuststräcka (Stenberger: 77 och 79). Detta bestyrkes ej av Thurborgs redovisning. Ej heller datalistornas innehåll tyder på detta. Avstånden på Öland är inte så stora vare sig till lands eller till sjöss. Nya myntfynd kan ju inte heller uteslutas. Köpings, dvs nutida Köpingsvik, betydelse som handelsplats under 900 - 1200-talen har undersökts av Ulf Erik Hagberg (Hagberg 209).

De mest omfattande depåfynden har gjorts ~~xxxxxjxxxx~~ i Skarpa Alby, Sandby socken (2022 arabiska mynt, s.k. dirhemer, med slutmynt år 894/5), i Kastlösa, Kastlösa socken (1126 arabiska och volga-bulgariska mynt med slutmynt år 953/4), i Stora Häglunda, Alböke socken (1024 arabiska, bysantinska, tyska, danska m.fl. mynt med slutmynt år 1085) och i Klinta, Köpings socken (1000 tyska, engelska och danska mynt med slutmynt år 1051).

Andra betydande depåfynd har påträffats i Bredsätra, Bredsätra socken (840 arabiska mynt med slutmynt år 808/9), i Torp, Böda socken (697 arabiska, bysantinska m.fl. mynt med slutmynt år 1056) och i Triberga, Hulterstads socken (677 sassanidiska och arabiska mynt med slutmynt år 930/1).

Myntfynden i gravar avser som regel enstaka arabiska mynt. Årtal för slutmynt har i många fall ej kunnat fastställas. Det äldsta arabiska myntet (742/3) har återfunnits i Bjärby, Kastlösa socken. Från tre gravar i Klinta, Köpings socken, redovisas tre arabiska mynt från år 803/4 resp. 809/10 och från en grav i Gårdby, Gårdby socken, ett arabiskt mynt från år 909/10.

Vidare har från tre gravar i Folkeslunda, Långlöts socken, inrapporterats tre arabiska mynt från år 797/8 resp. 832/3 och 942/3.

Slutligen kan nämnas att vid Resmo kyrka, Resmo socken, har som lösfynd påträffats ett arabiskt mynt från år 900. Som depåfynd kan också räknas sju arabiska mynt från år 915/6, funna vid Högby prästgård, Högby socken, och fyra arabiska mynt från år 916/7, Gärdslösa prästgård, Gärdslösa socken.

I detta sammanhang bör påpekas att de på de arabiska mynten angivna årtalen m.m. avser månår och således inte överensstämmer med de västerländska kalenderåren.

4. Myntens ursprung och kronologi.

Av det totala antalet silvermynt/myntfragment som påträffats på Öland under vikingatiden om mer än 9.734 st har 8.434 st kunnat fördelas efter sitt ursprung enligt följande sammanställning.

1. Arabiska mynt	5.584	8. Engelska	365
2. Sassanidiska	4	9. Irländska	2
3. Bysantinska	4	10. Karolingiska	1
4. Volgabulgariska	5	11. Danska	102
5. Ungerska	4	12. Svenska	6
6. Tyska	2.326	13. Norska	3
7. Böhmiska	3.	14. Skandinaviska	25
			Summa 8.434

Som synes dominerar helt de arabiska och tyska mynten på Öland under vikingatiden. De svenska mynten samt de engelska, irländska och danska mynten har kommenterats redan under avsnitt 2.

I anslutning till sammanställningen kan följande uppgifter lämnas.

1. De arabiska mynten, 5.854 st, är fördelade på 69 fyndplatser.

De stora fynden har gjorts i Bredsätra, Bredsätra socken (840 st med slutmynt år 808/9), i Triberga, Hulterstads socken (676 st med slutmynt år 930/1), i Kastlösa, Kastlösa socken (1122 st med slutmynt år 953/4), i Skarpa Alby, Sandby socken (2022 st med slutmynt år 894/5), i Petgårde, Löts socken (141 st med okänt år) och i Arontorp, Torslunda socken (167 st med slutmynt efter år 946.

Det äldsta fyndet av arabiska mynt har som nämnts slutår 723/4.

Det yngsta fyndet har 1085 som slutår.

2. De sassanidiska mynten, 4 st, har återfunnits i Algutsrum, Algutsrums socken, 3 st, och i Triberga, Hulterstads socken, 1 st, med slutår 867 resp. 930/1.

3. De bysantinska mynten, 4 st, är funna ett på varje plats, nämligen Stora Haglunda, Alböke socken, slutår 1085, Torp, Böda socken, slutår 1056, ensamfunnet på en skopshed, Högby socken, år okänt, och Skarpa Alby, Sandby socken, slutår 913.

4. Av de volgabulgariska mynten, 5 st, har fyra Kastlösa, Kastlösa socken, som fyndplats, slutår 953/4, medan det femte saknar angiven fyndplats, slutår 949/50.

5. Ungerska mynt, 5 st, har påträffats, varav ett i Stora Haglunda Alböke socken, slutår 1085, ett i Torp, Böda socken, slutår 1056, och två i Runsberga, Gärdslösa socken, slutår 1128.

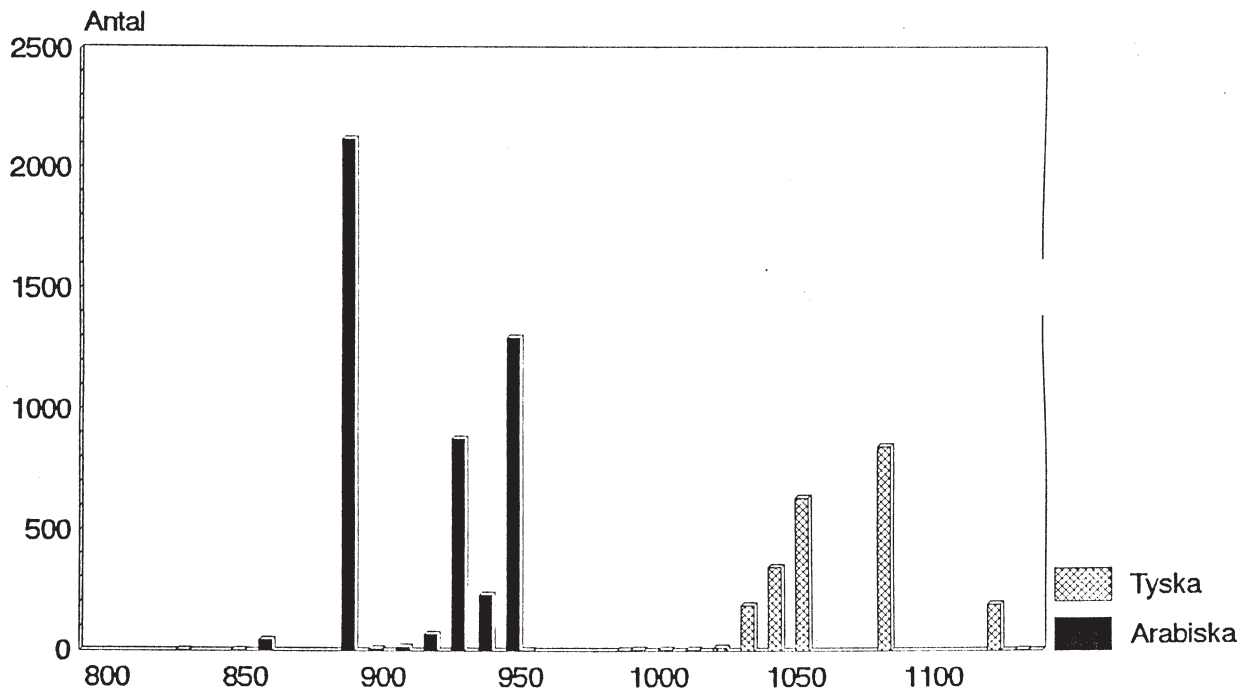
6. De tyska mynten, 2.326 st, är fördelade på 21 fyndplatser.

De stora fynden har gjorts i Stora Haglunda, Alböke socken (848 st med slutmynt år 1085) och i Torp, Böda socken (628 st med slutmynt år 1056) Det yngsta fyndet har slutår 1131 och det äldsta 950.

7. Som fyndplatser för böhmiska mynt, 3 st, möjligen flera, har angivits Torp, Böda socken, slutår 1056, Trosnäs, Persnäs socken, slutår 1029, och Frösslunda, Stenåsa socken, slutår 1042.
8. Av de engelska mynten, 365 st, fördelade på 17 fyndplatser, har de största fynden gjorts i Stora Haglunda, Alböke socken (15 st med slutår 1023 resp. 139 st med slutår 1080). Större fyndplatser är också Störlinge, Mysinge och Frösslunda. I Gråborg, Algutsrums socken, har man funnit ett engelskt mynt, slutår efter 978.
9. Ett irländskt^{mynt} har man träffat på i Stora Haglunda, Alböke socken slutår 1085, och ett sådant mynt i Nyby, Källa socken, slutår 1048.
10. I Runstens socken på okänd fyndplats har man funnit ett karolingiskt mynt, präglat efter år 771.
11. På Öland har 102 danska mynt påträffats, fördelade på 13 fyndplatser. De stora fynden har gjorts i Torp, Böda socken (31 st med slutår 1056), i Stora Haglunda, Alböke socken (17 st med slutår 1085) och i Nyby, Källa socken (13 st med slutår 1048). De yngsta mynten är från Runsberga, Gärdslösa socken (2 st med slutår 1128).
12. Av svenska mynt, 6 st, är ett från Stora Haglunda, Alböke socken, slutår 1085, tre från Runsberga, Gärdslösa socken, slutår 1128, ett från Störlinge, samma socken, slutår 1036, och ett från Frösslunda, Stenåsa socken, slutår 1042.
13. De tre norska^{mynten} härrör från Torp, Böda socken, slutår 1047.
14. Som skandinaviska mynt har redovisats 25 st, av vilka 12 st är från Stora Haglunda, Alböke socken, slutår 1085. Alla fynden har slutår mellan 997 och 1128 och kommer från nio fyndplatser.

I nedanstående diagram redovisas antalet arabiska resp. tyska mynt i öländska fynd baserade på fyndens TPQ. Diagrammet har upprättats inom den numismatiska forskningsgruppen.

Antal arabiska resp. tyska mynt i
öländska fynd baserade på fyndens tpq

Av diagrammet framgår att de arabiska mynten dominerar under 800- och 900-talen. De stora fynden av mynt i slutet av 800-talet, i början och mitten slutår omkring 870, och ~~under slutet av 900-talet~~ slutår 930 - 950, tyder på höjdpunkter för myntcirkulationen och handeln med arabiska mynt. Det sist redovisade myntet ingår i ett skattfynd med slutår 1085.

De tyska mynten kommer i slutet av 900-talet till Öland och dominerar sedan hela 1.000-talet. Det sista tyska myntet har slutår 1131.

5. Sammanfattning och slutord.

Av det redovisade materialet synes framgå att den fredliga handel som bedrivits av de öländska bönderna/handelsmännen under vikingatiden har varit inriktad under 800- och 900-talen österut mot kalifatet i Bagdad och mot Bysanz kanske via Bulgar vid Volga. Redan från början av 700-talet finns arabiska mynt (dirhemer) i de öländska gravarna. De arabiska mynten uppgår till sammanlagt närmare 6.000 st. Höjdpunkten av denna handel nås i mitten av 900-talet för att sedan upphöra under 1000-talet.

Som orsaker till detta har angivits silverbrist inom kalifatet eller politiska förhållanden av olika slag. I varje fall sker en omläggning av den öländska handeln mot söder och sydväst. De tyska mynten - drygt 3.200 st har återfunnits - dominerar bilden under tiden 1000 - 1131. Kristendomens utbredning och karolingerrikets tillväxt från början av 800-talet har haft stor betydelse för förändringen. Nya silverfynd gjordes också i Mellaneuropa, t.ex. i Goslar i närheten av Hannover. Det yngsta vikingatida skattfyndet, förutom ovannämnda tyska med slutår 1131, har slutår 1128 och innehåller^{bl.a.} ungerska, danska, svenska och skandinaviska mynt. Tydligt är att för Öland är vikingatiden en blomstrande period liksom för Gotland. Handeln och sjöfarten var betydande. Ett 100-tal runstenar vittnar om ölänningens företagsamhet och resor. Jag har i det förölgående gjort en översiktlig redovisning av de öländska myntfynden. För att kunna närmare kartlägga handelsvägarna till och från Öland under vikingatiden krävs omfattande undersökningar. Kanske var Gotland med dess återfunna omkring 145.000 silvermynt en replipunkt för den öländska handeln. Även Birka i Mälaren och Hedeby i Danmark var viktiga knutpunkter för vikingatida handel. Den inledningsvis ställda frågan om handelsvägarna till och från Öland får besvaras i ett annat sammanhang.

LITTERATUR

1. Hagberg, U.E., 1973: Köping på Öland (Tor XV).
2. Hansen, M., 1990: Udmøntningernes størrelse i Danmark og Skåne i 1.000 årene (NNUM 1990:3).
3. Lagerqvist, L.O., 1970: Svenska mynt.
4. Malmer, B., 1965: Olof Skötkonungs mynt och andra Ethelred-imitationer (AA 27 - KVHAA).
5. Malmer, B., 1989: The Sigtuna Coinage C. 995 - 1005 (Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis. Nova Series 4 - KVHAA).
6. Stenberger, M., 1933: Öland under äldre järnåldern (KVHAA).
7. Thurborg, M., 1986: Regionala ekonomiska strukturer. En analys av öländska silverdepåer 800 - 1100(AK 004 - uppsats i arkeologi).

Fig. 1. Fördelningen av mynt under tre tidsperioder.

(Thurborg: 13)

a) före 890

b) före 970

c) efter 970

- depåfynd
- enkelfynd
- gravfynd
- ⊕ kulturlägerfynd
- ⊖ odaterad
- ↘ osäker placering

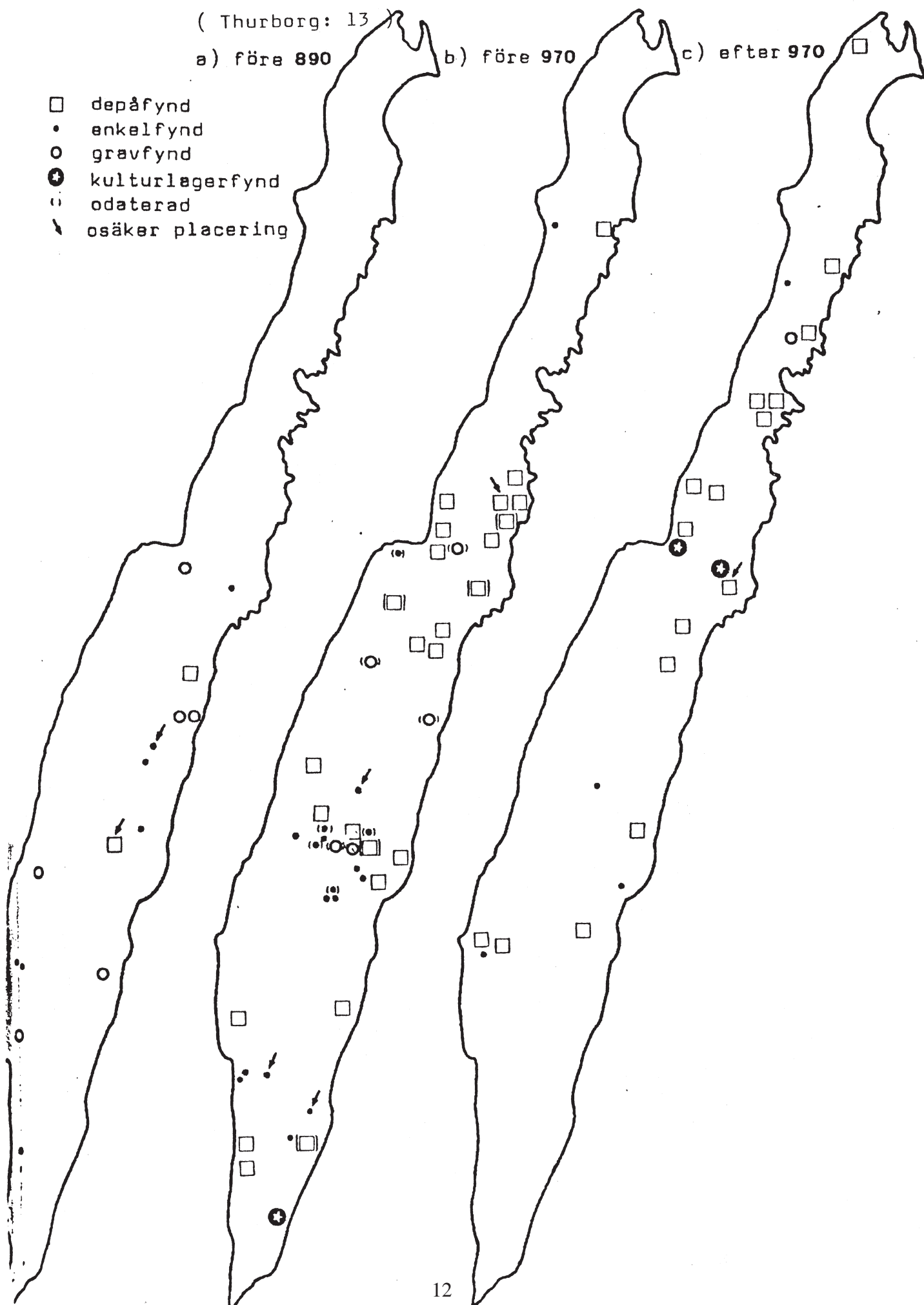

Fig. 2. Socknarna på Öland.
(Thurborg: 10)

